

Tuva Türkçesinde At Donları

Equine Coat Names in the Tuvan Language

Salih Mehmet Arçın¹

ÖZET

At donu, atın kılının rengi olarak tanımlanır. Bu terim, yani at donu dilin söz varlığı içerisinde sınırlı bir alanda karşımıza çıkmasına rağmen herhangi bir toplumun yaşam biçiminin niteliğinin göstergesi olması yönünden ayırt edicidir. Bu durum yakın zamana kadar yaşam biçimi konargöçerlik mahiyetinde olan bir toplumdaki Tuvaların söz varlığı incelendiğinde de karşımıza çıkmaktadır. Tuva Türkçesindeki at donlarıyla ilgili söz varlığı dikkat çekici bir biçimde işlek ve kapsamlıdır. Bu vaziyetin meydana gelmesinde atın günümüzde bile Tuva toplumunda canlı bir yerinin olmasıyla ilişkisi olduğu gibi tarihsel ve kültürel sürekliliğin de etkisi göz ardı edilemez. Bu nedenle bu çalışmada Tuva Türkçesindeki at donu adlarının görünümü art ve eş zamanlı bir bakış açısıyla incelenecektir. Tespit edilen 18 ana madde ve ana maddelerin altında alt maddelerde Tuva Türkçesine mahsus at donları tetkik edilecektir. Söz konusu inceleme aşamasında alıntı olduğu tespit edilen sözcükbirimler de tanıtılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın nesnesi Tuva Türkçesindeki at donu adları olacağı için bu incelemede nitel bir yöntem kullanılacaktır. Sonuç olarak tespit edilen at donu adlarının anlamları ve yapısı ortaya konulacaktır. Böylece bu çalışma aracılığıyla anlamsal olarak tahlil edilen at donu adlarının tanımlanmasındaki ayırıcı noktalar ve yapısal olarak incelenen at donlarının biçim özellikleri Tuva Türkçesi malzemesi üzerinden işlenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tuvalar, Tuva Türkçesi, At, At donu, dil ilişkileri

ABSTRACT

An equine coat is defined as the color of horse hair. Equine coat is distinctive as a term due to being an indicator of the lifestyle of any society, although it appears limitedly in the vocabulary of a specific language. Indeed, one can find the term in the vocabulary of the Tuvans, a community that had led a nomadic lifestyle until recently. Words related to equine coats in Tuvan are remarkably common and extensive. The impact of historical and cultural continuity as well as the significant place horses have in Tuvan society even today cannot be ignored when underpinning the extensive use of these words. Therefore, this study will analyze the appearance of words related to equine coat or horse hair from diachronic and synchronistic points of view. The study features 18 main items and their sub-items exploring equine coats specific to the Tuvan language. The analysis stage also introduces certain morphemes in Tuvan that are found to have been borrowed from other languages. Due to the research subject being equine coat names in Tuvan, a qualitative method will be used in the analysis. Consequently, the study will reveal the meanings and structures of the equine coat names that were identified in Tuvan and in this way contribute to understanding the distinctive components used in the semantic definition of equine coat names and the form characteristics these names have as examined structurally in Tuvan.

Keywords: Tuvans, Tuvan, horse, equine coat, linguistics

¹Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli, Türkiye

ORCID: S.M.A. 0000-0002-9337-0611

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Salih Mehmet Arçın,
Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli, Türkiye
E-mail: saliharcin@gmail.com

Başvuru/Submitted: 20.04.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 12.10.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 12.10.2022

Kabul/Accepted: 13.10.2022

Atıf/Citation:

Arçın, S. M. (2022). Tuva Türkçesinde at donları. *TUDED*, 62(2), 265–292.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1107861>

EXTENDED ABSTRACT

Until recently, Tuvans had led a nomadic lifestyle in the Republic of Tuva in Southern Siberia under the Russian Federation. Upon examining the Tuvan vocabulary, one can see that many words are found in relation to equine coats in their language, words that are quite common and extensive. This study features a diachronic and synchronic examination of the equine coat names identified in Tuvan.

An equine coat name is defined as the color of a horse's hair. This definition is accompanied by the distinctive color of a horse's hair, the distribution of this color over the entire body of the horse, as well as the color of the tail, mane, and other relevant markings. However, a number of limitations is revealed at this stage of the definition, the first of which is that how the appearance of the hair color covering the horse's body is interpreted can vary from person to person. Secondly, the horse's hair color can change in winter and summer. Lastly, the horse's hair color can be evaluated differently based on whether the weather is hot or cold. These issues should be considered problematic parts that increase subjectivity in defining an equine coat. Another point to consider in the language evaluation is that the form of words related to equine coats are observed to change in meaning, although the form may be preserved within the historical and contemporary branches of the language. When reviewing Turkish sources related to the study's subject matter, one can observe that the meanings of particular horse coat names as witnessed in historical period texts are not reflected in the forms used in contemporary Turkish. These semantic changes are sometimes completely different while at other times bear small but distinctive common features.

The primary source regarding the compilation of equine coat names analyzed in the study is the album section of Vyaçeslav Darja's (2014) work, *Loşad' v Traditsionnoy praktike Tuvintsev Koçevnikov* [The Horse in the Traditional Practices of Tuvan Nomads] issued in Kızıl, capital city of the Republic of Tuva. The second source where phrases regarding equine coats is witnessed is Kuular Elena Mandan-Oolovna's (2017) article "Leksemı, oboznaçayuşçiye masti loşadey v Tuvinskom Yazıke [Words Indicating Equine Coats in Tuvan]" that was written to identify horse hair colors and is based on Darja's (2014) work. Apart from the equine coat data in these two sources, no other studies have been encountered directly related to the research subject. However, the equine coats in Tuvan as identified in these sources overlap with some words in Tuvan language dictionaries prepared during the analysis stage. While the study performed a synchronic (i.e., present time) analysis for all words for equine coat, it also performed diachronic analyses regarding cases where equine coat names had manifested within the historical periods of the Turkish language. In this context, the diachronically analyzed units are shown alongside their historical testimonies. From this perspective, the study uses the qualitative method due to identifying the research subject as equine coat names in Tuvan.

This study has been conducted because upon reviewing studies on horse coats, even the sources used (Darja, 2014; Mandan-Oolovna, 2017) are not seen to have presented both diachronic and synchronic analyses of the Tuvan materials. Thus, as mentioned above, this

article uses diachronic and synchronic analysis methods to analyze the equine coats present in the Tuvan language due to the shortcomings and limitations identified in the studies thus far.

In order to introduce the method the study followed for categorizing equine coats, differing assessments should be mentioned to exist pertaining to these categorizations. While horse coats are generally discussed under three headings (i.e., basic, derived, and variegated), other studies have described these coats in more detail. Furthermore, the differences in the categorizations used for equine horse coats has occurred not only with regard to the main headings but also the sub-headings. For instance, while bay as an equine coat is considered one of the basic equine coats in some categorizations, other categorizations accepted bay as being modified or derived. Due to the lack of specific objectivity in any of the categorizations, this study also does not adhere to any specific categorization. Instead, the study arranges equine coat names in alphabetical order as they appear in the Tuvan language based on their nominative case as main items (e.g., *kara* [black], *melder* (kaldar) [chestnut]). The study additionally analyzes sub-items under these main forms (e.g., *das kara* [coal black, black matte color like a vulture], *kuskun kara* [the color of a brilliant raven's wing]).

As a result, the study completed an analysis of the 18 main items and their sub-items that appeared when exploring equine coats specific to the Tuvan language. The analysis stage also introduced certain morphemes that were found to have been borrowed in the language. In this way, the study has revealed the meanings and structures of words related to horse coats, and the analyses have allowed a semantic understanding of the distinctive components used in defining the Tuvan equine coat names as well as the form characteristics of the equine coats that were examined structurally in the Tuvan language sources.

GİRİŞ

At, binek ve koşum hayvanı olmanın yanı sıra haberleşmeden ulaşıma, taşımacılıktan bir savaş aracı olarak kullanılmasına kadar medeniyetlerin oluşturulmasında insanlık için büyük öneme haizdir. Bu canlı türünün dünya üzerinde farklı ırklara mensup bir şekilde varlıklarını sürdürdükleri bilinmekle birlikte bu türün sınıflandırıldığı noktalar evcilleşme durumuna göre evcil ve yabani / vahşi atlar; coğrafi bölgeye göre Doğu ve Batı; huy ve hareket yeteneklerine göre sıcakkanlı ve soğukkanlı; yaptıkları görevlere göre çekim ve koşum atları (Yılmaz 2012, s. 13) olmak üzere değerlendirilmektedir. Ancak bu sınıflandırmaların hiçbirinde atların donlarından hareketle, yani atın kılının rengine göre bir tasnif söz konusu değildir.

At donlarının tahlili ve tasviri tamamıyla atların kıl rengine¹, bu kıl renginin atın tüm vücudaki durumuna, atın uzantıları denilen kuyruk, yelesine ve yine bunlarla bağlantılı olarak nişaneleri açısından atı tanımlamak için ayırt edicidir. Bu bağlamda at donları üzerine yapılan araştırmalarda geleneksel ve modern yaklaşımların olduğu görülmektedir. Geleneksel yaklaşım sadece görsel sınıflandırmaya odaklanmakta ve bu eski, geleneksel sistem ayrıntılı ve teknik bir şekilde yüzyıllardır atçılıkla uğraşanlar tarafından kullanılmaktadır. Geleneksel yaklaşıma göre ata özgü bilgiler, atlara aşına olan insanlar tarafından üretildiği için terminolojik olarak bölgeden bölgeye değişse de atları kıl rengine göre tanımlamada görsel sınıflandırma ön planda tutulmaktadır. Son yıllarda ise atın kıl rengini anlamak ve sınıflandırmak için daha çok genetiğe dayalı bir yaklaşım ön plandadır. Tabii ki bu noktada, geleneksel yaklaşımın bilgileri genetik araştırmaların ilk gerçekleştirildiği çerçeve olarak da hizmet vermektedir. Ancak geleneksel ve modern yaklaşımlar birbirini tamamlar nitelikte bugün at donları ile ilgili çalışmalarda görülmektedir. Mesela bir at donu incelenirken, öncelikle bir at donu veya don grubu görsel yaklaşımla tanımlanıp sınıflandırılmakta ve ardından da genetik kontrol hakkında bilinenlerin ayrıntıları araştırılmaktadır (Sponenberg ve Bellone 2017, s. 2).

Günümüzde artık geleneksel ve modern yaklaşımların ortak bilgisiyle at donları farklı disiplinlerin araştırma nesnesi olarak incelenmektedir. Bu çalışmada da Tuaların söz varlığında dikkat çekici bir biçimde işlek ve kapsamlı olan at donları malzemesi biçimsel ve anlamsal olarak art zamanlı ve eş zamanlı bir yöntemle incelenerek söz konusu dil verilerinin nasıl bir görünüm sunduğu tanıklanmaya çalışılacaktır.

Tuva Türkçesindeki at donları malzemesinin derlenmesi aşamasında temel kaynak olarak 2014'te Kızıl'da Tuvinskoe Knijnoe İzdatel'stvo'dan çıkan Vyaçeslav Darja'nın *Loşad' v Traditsionnoy praktike Tuvintsev Koçevnikov* [Tuva Göçebelerinin Geleneksel Uygulamalarında At] adlı eserinin albüm kısmındaki bilgiler kullanılmıştır. Darja'nın çalışmasından başka Tuva Türkçesinde Kuular Elena Mandan-Oolovna'nın yine Darja'nın malzemesinden hareketle atların donlarını tanımlamak için hazırladığı "Leksemi, oboznaçayuşçiyе masti loşadey v Tuvinskom

1 Atlar ve eşeklerdeki renk varyasyonunun ve renk varyasyonlarını üreten genetik mekanizmaların ayrıntılı bir incelemesi için bk. Sponenberg, D. P., Bellone, R. (2017). *Equine color genetics* (4th edition). Hoboken: John Wiley & Sons Inc.

Yazıke [Tuva Türkçesindeki At Donlarını Belirten Sözcükler]” (Mandan-Oolovna 2017) adlı makalesinden istifade edilmiştir. Bu çalışmaların haricinde doğrudan araştırma nesnesiyle ilgili başka bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Ancak dolaylı olarak Tuva Türkçesi üzerine hazırlanan sözlüklerde de (diğer söz varlığı çalışmalarında) at donları ile ilgili malzeme tahlil aşamasında tanıklama için kullanılmıştır.

Tuva Türkçesindeki at donları üzerine bir dil incelemesi yapma gerekliliği ise bu konudaki yapılan çalışmalar incelendiğinde Tuva Türkçesinin at donlarıyla ilgili söz varlığının biçimsel ve anlamsal olarak art zamanlı ve eş zamanlı bir yöntemle işlenmemiş olmasındandır. Bu çalışmanın temel veri kaynağı olan Darja'nın eserinde dil incelemesi kısmı incelemeye dahil edilmemiştir. Söz konusu çalışmada sadece at donlarının Tuva Türkçesindeki biçimi ve anlamı verilmiş ve bu anlamın da Rusçadaki karşılığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında yine aynı kaynakta Tuva Türkçesindeki bir biçimin diğer Türk lehçelerindeki görünümünün yanı sıra tanıklandıysa Moğol dillerindeki eş değerleri kısıtlı bir şekilde de belirtilmeye çalışılmıştır. Ancak Darja'nın eserinde yer verilen at donlarının art zamanlı biçimleri değerlendirilmemiştir. Benzer bir şekilde Mandan-Oolovna'nın makalesindeki bilgiler de Darja'nın eserinden farklı bir bakış açısı getirmemektedir. Bu yönüyle de bir nevi Darja'nın eserindeki bilgilerin kısa bir tekrarıdır. Yapılan çalışmalarda tespit edilen eksiklik ve sınırlılıklardan dolayı üstte de belirtildiği üzere Tuva Türkçesine ait at donları art zamanlı ve eş zamanlı bir yöntemle bu makalede incelenecektir.

Tuva Türkçesine ait at donları ile ilgili söz varlığının işlenmesi noktasında Darja'nın taramış olduğu yazılı kaynaklar [*Drevnetyurkskiy slovar' (1969)*, *Russko-tuvinskiy slovar' (1980)*, *Tuvinsko-russkiy slovar' (1968)*]² ikinci bir tarama işlemine tabi tutulmamıştır. Bunun yanında Darja'nın tanıkladığı malzeme öncelikli olarak değerlendirilmiş ve bununla birlikte Tuva Türkçesi sözlüklerinden de istifade edilmiştir.

Son olarak da at donlarını tasnif etme hususunda farklı değerlendirmelerle karşılaşıldığı belirtilmelidir. Genel olarak üç başlıkta ele alınan donlar; temel, türemiş ve alaca biçiminde sınıflandırılırken; bazı araştırmalarda dört başlık altında temel, modifiye, rengi açılmış ve diğer modifiye (Yılmaz 2012, s. 5-7) biçiminde değerlendirilmektedir. At donlarının sınıflandırılmasındaki farklılık sadece ana başlıklarda değil, alt başlıklarda da kendini göstermektedir. Mesela bazı sınıflandırmalarda doru don, temel donlardan kabul edilirken bazılarında ise modifiye veya türemiş olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan sınıflandırmanın nesnelliliği kesinlik arz etmediği için bu çalışmada herhangi bir sınıflandırmaya bağlı kalmadan Tuva Türkçesindeki at donu adları alfabetik sıraya göre yalın biçimlerinden hareketle ana madde (mesela *kara*, *melder (kaldar)*) olarak sıralanmış; ana maddelerin içinde de alt maddeler (mesela *das kara*, *kuskun kara*) tahlil edilmiştir.

2 Darja'nın tarama yaptığı kaynaklardır.

1. Tuva Türkçesinde At Donu Adlarının İncelenmesi

1.1. *ala* [ала]: Bu at donu *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *ala* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. *ala* at donu anlamının Türkiye Türkçesindeki karşılığı “alaca, benekli”dir.

ala sözcükbirimi, tarihî Türk lehçeleri metinlerinde at donu olarak ilk defa Irk Bitig’de tespit edilmektedir: *āla* “ala, alaca, karışık renkli” (Tekin, IB 2). Eski Türkçeden sonra Karahanlı Türkçesinde *ala at* “alaca renkli, ala kır at” (Atalay, DLT-I 81-28); Harezmi Türkçesinde *ala* “ala” (ME 162-5), *ala* “alaca, benekli at” (İM 9); Kıpçak Türkçesinde *ala (I)* “benekli, alaca” (KTS 6), *ala (II)* “alaca at” (KTS 6) şeklinde kayıtlıdır. Ayrıca, ED’nin *a:la*: maddesinde “parti-coloured, dappled, mottled, spotted, blotchy...” (ED 126a-b) anlamıyla tanımlanmaktadır.

Çalışmamızda *ala* biriminin yapısında yer aldığı dokuz alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *dorala*, *huvala*, *hüreñ-ala*, *karala*, *kara-oyala*, *kır-ala*, *oyala*, *sarala*, *şilgi-ala*’dır.

1.1.1. *dorala* [дорала]: Bu at donu *dorala* “doru-alaca, beyaz alacalı doru (at donu hakkında)” (TuvRS 174), *dorala* “doru, doru-ala” (TW 144) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *dorala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *doruğ* “doru (atın rengi hakkında)” (TuvRS 174) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. Ölmez, bu biçimlerin etimolojisi için *toruğ* ve *ala* sözcükbirimlerini vermiştir (TW 144). *dorala* at donu adı “doru alaca” olarak Türkiye Türkçesine aktarılabilir (bk. 1.3. *doruğ*).

1.1.2. *huvala* [хувала]: *huvala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *huva II* “vücudu sarımsı, ancak uzantıları (yelesi ve kuyruk kısımları) ya açık ya da siyahtır; neredeyse her zaman bir kemere sahiptir (at donu hakkında)” (TuvRS 494), *huva II* “bir at donu” (TW 175) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. Ölmez *huva* sözcükbirimini köken olarak Moğolcaya bağlamaktadır: Moğolca *kuva*, *qova*, *qoua*, *kuua*, *kuva*, *kuu*, *kuğa* L 993 a, 994 b, 973 a, 992 b, 893 a, 981 b → *huvala* (TW 72).

ESMY-III’te QUWA madde başında Halhaca ve Buryatçada “kahverengi (at donu hakkında); açık kahverengi (renk adı olarak)” anlamlarıyla tanımlanmıştır. Bu sözcüğün Kalmukçada *xo*, *xoo* “açık sarı (at donu hakkında), vücudu sarımsı yelesi ve kuyruğu ya açık ya da siyah olan at donu; kahverengi-sarı (renk adı olarak)” biçiminde geçtiği ayrıca belirtilir. Bunların yanı sıra yine aynı kaynakta Kırgızca *kuba* “beyaz, soluk, kül rengi” biçimine ve Eski Türkçe *quba* “kızıl ile sarı arasındaki renk; grimsi” (ESMY-III 76) biçimine gönderimde bulunulmuştur.

huvala yapısında; *huva* sözcükbirimi kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *ala* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır.

huvala at donu adı “daha koyu *oyala*” olarak düşünülmelidir. Ana boz don üzerinde beyaz renkli düzensiz noktalara / lekelerle sahip atları ifade eder.

1.1.3. *hürey-ala* [хүрең-ала]: *hürey-ala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *hürey* “kahverengi, kızılımsı kahverengi” (TuvRS 498), “kestane rengi, kestane renginde, kahverengi” (TW 177) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *hürey* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *ala* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *hürey-ala* at donu adı “kahverengi alaca, kızılımsı kahverengi alaca” olarak Türkiye Türkçesinde karşılabilir (bk. 1.5. *hürey*).

1.1.4. *karala* [кара-ала]: Bu at donu *karala* “koyu alaca (at donu hakkında)” (TuvRS 228), *karala* “koyu alaca (at donu hakkında)” (TW 191) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *karala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kara* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *ala* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. Ölmez, bu biçimin etimolojisi için *kara* ve *ala* sözcükbirimlerini vermiştir (TW 191). *karala* at donu adı “kara (karayağız) alaca” olarak Türkiye Türkçesine aktarılabilir (bk. 1.6. *kara*).

1.1.5. *kara-oyala* [кара-ояла]: *kara-oyala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226), *oyala* (< *oy III* “siyah kuyruklu ve yelesi açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72)) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kara* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *oyala* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kara-oyala* at donu adı “koyu (kahverengimsi bir gri tona sahip) alacalı” olarak Türkiye Türkçesine aktarılabilir (bk. 1.6. *kara*, 1.11. *oy*).

1.1.6. *kır-ala* [кыр-ала]: *kır-ala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kır II* “1. demir kır 2. ak yelesi ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 278) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kır* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *ala* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır.

Tuva Türkçesindeki *kır-ala* at donu adı “koyu alacalı (noktalı) kır, koyu alacalı (noktalı) demir kır” atı ifade etmek için kullanılır (bk. 1.7. *kır*).

1.1.7. oyala (< oy+ala) [ояла (< ой+ала)]: *oyala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *oy III* “siyah kuyruklu ve yelesi açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır.

Tuva Türkçesindeki *oyala* at donu yapısı tahlil edildiğinde; *oy* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *ala* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *oyala* at donu adı Türkiye Türkçesine “gri (kahverengimsi bir gri tona sahip) alacalı” olarak aktarılabilir (bk. 1.11. *oy*).

1.1.8. sarala [сарала]: Bu at donu *sarala* “sarı-alaca (at donu hakkında)” (TuvRS 369), *sarala* “(at donu için) sarı-ala” (TW 244) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *sarala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *sarıg* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *ala* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. Ölmez, bu biçimin etimolojisi için *sarıg* ve *ala* sözcükbirimlerini vermiştir (TW 244). *sarala* at donu adı “sarı alaca” olarak değerlendirilebilir. Bu don şeklinde ya atın vücudu koyu, ancak lekeleri daha açıktır ya da atın vücudu daha açık, fakat lekeleri daha koyudur (bk. 1.13. *sarıg*).

1.1.9. şilgi-ala [шилги-ала]: *şilgi-ala* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *şilgi* “kırmızımsı-kızıl (bir atın, bir ineğin rengi hakkında)” (TuvRS 573), “al, al-sarı (at donu, inek rengi)” (TW 264) ve *ala I* “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *şilgi* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *ala* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *şilgi-ala* at donu adı “açık bir zemin üzerinde koyu noktalı alacalı” olarak değerlendirilebilir (bk. 1.15. *şilgi*).

1.2. bora [бора]: Bu at donu *bora* “1. gri 2. boz (gri) (atların donu hakkında)” (TuvRS 113) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *bora* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu don “gri, boz, griye benzer siyahla karışık beyaz kıla sahip” atları ifade eder (Darja 2014: fotoğraflar kısmı). Atın uzantıları da dâhil olmak üzere tüm vücudu koyu ve açık kıl karışımından oluşur. Gri atlar yaşla birlikte yavaş yavaş aydınlanır. Vücutta “elma” büyüklüğünde küçük ışık lekeleri veya “karabuğday” büyüklüğünde küçük koyu kıl lekeleri olabilir; bu atların ten rengi ise siyahtır (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).

Moğolca kaynaklarda söz konusu sözcük Moğolca **bora* > *boru* olarak kayıtlıdır (ESMY-I 100). Aynı kaynak Eski Türkçe *boz* “gri” birimine de gönderimde bulunmaktadır (ESMY-I 100). Yine bu sözcük MTs.’de de şu şekilde tanımlanmıştır: *boru* / *bor* “boz, gri, kır, kahverengi; koyu, esmer (yüz); sade, basit, sıradan; bayağı, kaba” (MTs. 170).

Tarihî Türk lehçeleri metinlerinde tanıklanan *boz* “kır at” (DM 8b/2), *boz* “boz, kır” (TA 14a/1) birimi Moğolcaya çok erken bir dönemde *boro* olarak geçmiştir. (ED 388b-389a). Daha sonra da Moğolcadan Tuva Türkçesine söz konusu sözcükbirim *bora* biçiminde kopyalanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Bayarma Khabtagaeva, Tuva Türkçesindeki *bora* “grey; grey (of horses)” sözcükbiriminin Moğolca (Mongolic) **bora* [*Moğolların Gizli Tarihi*’nde ve *Huá-yi-yi-yü*’da *boro*; *Mukaddimetü’l-Edeb*’de *bora*; edebî Moğolcada *boro* “grey, brown; dark, swarthy (face); plain, simple, ordinary; coarse, rough”; Halhacada *bor*; Buryatça *boro*; Kalmukçada *bor*⁰ ← Turkic **borō*] sözcükbiriminden geldiğini varsaymaktadır (Khabtagaeva 2009, s. 236). Moğolca alıntı olan bu sözcükte Tuva Türkçesindeki biçimi son seste -o > -a değişikliğine uğramıştır.

Çalışmamızda *bora* biriminin yapısında yer aldığı dört alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *ak-bora*, *kara-bora*, *kök-bora*, *sarıg-bora*’dır.

1.2.1. *ak-bora* [ак-боря]: *ak-bora* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *ak* “beyaz, ak” (TuvRS 49) ve *bora* “1. gri 2. boz (gri) (atların donu hakkında)” (TuvRS 113) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *ak* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *bora* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır.

Bu yapının birinci birimi olan *ak* hakkında Sağol, don adı olarak tarihî süreç içinde yaygın bir şekilde kullanıldığını ve renk olarak da “ak, beyaz, kır, alacalı” gibi birbirinden farklı tonları ihtiva ettiğini vurgulamıştır (Sağol 1995, s. 127). Eski Türkçede *ak* “kır” (Tekin, KT K9), *āk* “ak, kır” (Tekin, IB 19), *ak aygır* “ak aygır” (Tekin, KT D36) ve *ak at* “kır at” (Tekin, KT D40) ifadelerinde hem yalın hem de birleşik sözcük yapılarında karşımıza çıkmaktadır. Bu at donu adı Türkçenin tarihî seyri içerisinde Karahanlı Türkçesinde DLT’de de Sağol’un söz konusu yazısında belirttiği üzere Kâşgarlı tarafından öncelikle *ak at* “alacalı at” olarak düz beyazı değil de beyazla az miktarda karanın ve diğer renklerin karışmasından oluşan rengi belirtmek için kullanılmıştır (Sağol 1995, s. 128-129). Zaten DLT’de de *āk* maddesinde “Oğuzcada her şeyin beyazı. Türklerde (Hâkaniye Türkçesi) at için kullanılarak ‘kır at’ anlamında *āk at*” kaydıyla geçmektedir (Ercilasun-Akkoyunlu, DLT 53/39). Bu sözcük Harezmi Türkçesi *ak* “ak, beyaz” (Yüce, ME 162-4); Kıpçak Türkçesinde (renk adı olarak) *ak* “beyaz” (TA 32b/7), (renk adı olarak) *ak* “beyaz” (DM 9a/5) ve Eski Anadolu Türkçesinde (renk adı olarak) *ağ ~ ak* “ak, beyaz” (DK-I 6-13, DK-I 28-4) biçiminde metinlerde tanıklanmaktadır.

ak-bora at donu adı Türkiye Türkçesine “ak boz” olarak aktarılabilir.

1.2.2. *kara-bora* [кара-боря]: *kara-bora* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) ve *bora* “1. gri 2. boz (gri) (atların donu hakkında)” (TuvRS 113) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kara* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *bora* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kara-bora* at donu adı “koyu boz, koyu fare rengi” olan atları ifade eder (Darja 2014: fotoğrafı kısmı).

Bu atın vücudunun kıllarının uçları kırmızimsı bir renk tonuna sahiptir ve atın başı, bacakları ve kuyruğu siyahtır (bk. 1.6. *kara*).

1.2.3. *kök-bora* [көк-бора]: *kök-bora* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kök* “1. mavi 2. yeşil (çim hakkında) 3. gri saç 4. gri, boz” (TuvRS 257) ve *bora* “1. gri 2. boz (gri) (atların donu hakkında)” (TuvRS 113) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kök* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *bora* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kök-bora* at donu “lekeleri boz; noktaları boz” olan atları ifade eder.

Bu yapının birinci birimi olan *kök*, tarihî Türk lehçeleri metinlerinde at donu olarak ilk defa Harezmi Türkçesinde karşımıza çıkmaktadır: *kök* “gök, mavi” (ME 162-5). Daha sonrasında da Eski Anadolu Türkçesinde yine aynı görevle tanıklanmaktadır: *gök* “yeşil, mavi, gök renginde” (DK-II 37-8). Diğer yandan renk adı olarak bu sözcükbirim tarihî Türk lehçeleri metinlerinde şöyle işaretlenmektedir: Eski Türkçe *kök* “mavi” (Tekin, KT D1); Karahanlı Türkçesi *kök* “gök rengi, gök renk, lâcivert” (Atalay, DLT-III 132-25); Harezmi Türkçesi *kök* (2) “gök mavi, yeşil” (HATS 340); Kıpçak Türkçesi (renk adı olarak) *kök* “mavi” (TA 32b/9), (renk adı olarak) *kök II* “mavi” (DM 9a/5).

1.2.4. *sarıg-bora* [сарыг-бора]: *sarıg-bora* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *sarıg* “açık kuyruklu ve yeşil sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) ve *bora* “1. gri 2. boz (gri) (atların donu hakkında)” (TuvRS 113) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *sarıg* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *bora* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *sarıg-bora* at donu adı “sarımsı boz” olan atları ifade eder (bk. 1.13. *sarıg*).

1.3. *dorug* [доруғ]: Bu at donu adlandırması *dorug* “doru (atın rengi hakkında)” (TuvRS 174) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *dorug* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donu; kuyruğu ve yelesi siyah, vücudu kızılımsı (kırmızı-kahverengi) kıllı veya donlu olan atlar için kullanılmaktadır.

Sağol, *doru* don adının en eski yazılı belgelerimizden itibaren metinlerde çeşitli ses değişiklikleriyle tanıklanır mahiyette olduğuna dikkat çekmiştir (Sağol 1995, s. 141). Söz konusu sözcükbirim Eski Türkçede *torug* “doru” (Tekin, KT D33); Karahanlı Türkçesinde *toruğ* “at rengi, doru renk” (Atalay, DLT-I 373-25), *toriğ at* “doru renkli at” (Atalay, DLT-I 374-2), *torug ~ torig* “doru (at vb.)” (Ercilasun-Akkoyunlu, DLT 170/146, 187/160); Kıpçak Türkçesi *toru* “doru” (TA 14a/2), *tori* “doru at” (DM 8a/5); Eski Anadolu Türkçesinde *tori* “doru, kızıl kahve (at rengi)” (DK-I 37-12) biçiminde metinlerde tanıklanmaktadır. Bu kaynakların dışında ED’nin *toruğ* maddesinde “(of a horse) ‘bay’” anlamıyla tanıklanmaktadır (ED 538a-b).

Çalışmamızda *dorug* biriminin yapısında yer aldığı 5 alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *kaldar-dorug*, *kara-dorug*, *kızıl (kiskıl)-dorug*, *melder(kaldar)-dorug*, *sarıg-dorug*’dur.

1.3.1. kaldar-dorug (калдар-доруг): *dorug* biriminin içinde yer aldığı *kaldar-dorug* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kaldar* “burunda, bacaklarda ve kasıklarda sarımsı kahverengi bölgeler bulunan doru (atların rengi hakkında); koyu ve bronz renk (evcil hayvanların rengi hakkında)” (TuvRS 222) ve *dorug* “doru (atın rengi hakkında)” (TuvRS 174) kurucularından oluşmaktadır. *kaldar* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *dorug* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kaldar-dorug* atın vücudu ve uzantıları (yelesi ve kuyruğu) kızılımsı, kızıl kahve renkte; burnu, bacakları ve kasıklarında sarımsı kahverengi bölgeler bulunmaktadır (bk. 1.10. *melder (kaldar)*).

1.3.2. kara-dorug [кара-доруг]: *kara-dorug* “koyu doru” birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) ve *dorug* “doru (atın rengi hakkında)” (TuvRS 174) kurucularından oluşmaktadır. *kara* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *dorug* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. Bu at donunun “koyu doru” olarak Türkiye Türkçesine aktarılabilceğini düşünmekteyiz. Söz konusu atın vücudu koyu kızılımsı / kızıl kahve; kuyruğu ve yelesi ise siyah renktedir (bk. 1.6. *kara*).

1.3.3. kızıl (kiskıl)-dorug [кызыл (кыскыл)-доруг]: *kızıl (kiskıl)-dorug* “kızıl doru” birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kızıl* “kırmızı” (TuvRS 274) veya *(kiskıl)* “kırmızı, kızıl (atın rengi hakkında)” (TuvRS 280) ve *dorug* kurucularından oluşmaktadır. *kızıl (kiskıl)* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *dorug* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır.

kızıl veya *kiskıl* biçimindeki sözcükbirimler Türkçenin tarihî dönem metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. DLT’de *kızıl* “kızıl, her şeyin kırmızısı” (Ercilasun-Akkoyunlu, DLT 32/19, 42/28 vd.) sözcükbirimi at donu anlamıyla kaydedilmese de her şeyin kırmızısını ihtiva eden niteliğiyle tanıklanmaktadır. Söz konusu sözcükbirim Harezmi Türkçesi *kıızıl* “kızıl, al” (Yüce, ME 162-6); Kıpçak Türkçesinde *kıızıl* “kızıl, kırmızı” (TA 32b/8), *kıızıl at* “doru at” (DM 8b/4) biçiminde metinlerde at donu adıyla tanıklanmaktadır.

Bunun yanında Tuva Türkçesinde *kiskıl* biçiminde rastladığımız sözcükbirim DLT’nin Atalay neşrinde *kızgul at* “boz ile kır arasında olan at” (Atalay, DLT-I 483-9), Ercilasun-Akkoyunlu neşrinde *kızgul* “kül rengi ile alaca arasında donu olan (at)” (Ercilasun-Akkoyunlu, DLT 242/211) ve Dankoff-Kelly’nin çalışmasında ise *qizyil* “between ash and gray (horse)” (Dankoff-Kelly, CTD-III 242) olarak geçmektedir. Bu sözcükbirim anlamından da anlaşılacağı üzere at donu manasındadır.

1.3.4. melder (kaldar)-dorug [мелдер (калдар)-доруг]: *melder (kaldar)-dorug* “Burunda, bacaklarda ve kasıklarda sarımsı kahverengi bölgeler bulunan doru” (Darja 2014: fotoğraflar kısmı) birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *melder* “bir atın

donunda sarımsı işaretler bulunan doru (atlar hakkında)” (TuvRS 292) veya (*kaldar*) “burunda, bacaklarda ve kasıklarda sarımsı kahverengi bölgeler bulunan doru (atların rengi hakkında); koyu ve bronz renk (evcil hayvanların rengi hakkında)” (TuvRS 222) ve *dorug* kurucularından oluşmaktadır. *melder* (*kaldar*) sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *dorug* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır (bk. 1.10. *melder* (*kaldar*)).

1.3.5. sarıg-dorug [сарыг-доруг]: *sarıg-dorug* “sarı doru” birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) ve *dorug* “doru (atın rengi hakkında)” (TuvRS 174) kurucularından oluşmaktadır. *sarıg* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *dorug* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır (bk. 1.13. *sarıg*).

1.4. hoor [хоор]: Bu at donu *hoor I* “kahverengi (atın rengi hakkında)” (TuvRS 483) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *hoor* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. TW’de bu sözcükbirim *hoor* “doru, açık sarı” (TW 171) biçiminde kayıtlıdır. Ayrıca bu sözcükbirimin kökenini Ölmez, Moğolca *koŋgur* “açık sarı, sarı-doru, doru (at hakkında)” biçimine bağlamaktadır (TW 171).

ESMY-III’te QONGYUR madde başında “*буланый* [sarımsı (siyah kuyruklu ve yelesi açık sarı at (atların rengi hakkında)], *соловыйй* [açık kuyruklu ve yelesi sarımsı at]” anlamlarıyla Halhaca, Buryatça *хонгор*, Kalmukça *хоһһр* biçimleri sunulmuştur. Bu çalışmada, *qongyur* sözcükbiriminin **qoŋur*’dan geldiği düşünülmektedir (ESMY-III 53). Ayrıca, aynı kaynakta Kırgızca *koŋur* “koyu kahverengi, esmer” ve Mançuca *qongyoro* “açık kırmızı (o donu hakkında)” biçimlerine gönderimde bulunulmuştur (ESMY-III 53).

Bu at donu vücudu kırmızımsı, açık kahverengi, sarıya yaklaşan bir renkte olan atları ifade etmek için kullanılır. Bu atların kuyruk ve yeleleri aynı veya daha açık tondadır ve kemeri daha koyudur; ancak siyah değildir (TSJVYa-II 1881, s. 99).

Tarihî Türk lehçelerinde Harezmi Türkçesi *koñur* “benekleri türlüce olan” (İM 45); Kıpçak Türkçesi (renk adı olarak) *koŋgur* “üstü kırmızı altı beyaz” (TA 33a/8), Eski Anadolu Türkçesinde *koñur* “kestane rengi, koyu kızıl, yağız al” (DK I 35-13) biçimleri kayıtlıdır.

1.5. hürey [хүрөң]: Bu at donu *hürey* “kahverengi, kızılımsı kahverengi” (TuvRS 498), “kestane rengi, kestane renginde, kahverengi” (TW 177) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *hürey* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donu, tamamen kahverengi, çikolata veya kavrulmuş kahve rengindedir.

hürey birimi tarihî Türk lehçeleri metinlerinde görülmemektedir, ancak Sibiryaya grubu Türk lehçelerinden Hakas Türkçesi *kürey* “1. kahverengi. 2. esmer, yağız. 3. koyu sarı; yanık; *kürey at yağız at*” (HTs. 282) ve Yakut Türkçesinde *kürey* “kahverengimsi, kırmızımsı;

kahverengimsi bir gri tona sahip (atın rengi hakkında)” (STBUT-V 101) biçiminde tespit edilmektedir.

hürey sözcükbirimi Moğolcadan (< Moğolca *kürey* TW 177) alıntıdır. MTs.’de kayıtlı olan *kürey* “kızıl, (koyu) kahverengi, kestane rengi; koyu menekşe” (MTs. 621) biçimini Tuva Türkçesinde *k-* > *h-* söz başı değişikliğiyle görmekteyiz.

Çalışmamızda *hürey* biriminin yapısında yer aldığı iki alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *ak-hürey* ve *şilgi-hürey*’dir.

1.5.1. *ak-hürey* [ак-хүрөң]: *ak-hürey* “açık kahverengi, açık kızılımsı kahverengi” birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *ak* “ak, beyaz” (TuvRS 49), (TW 71) ve *hürey* “kahverengi, kızılımsı kahverengi” (TuvRS 498), “kestane rengi, kestane renginde, kahverengi” (TW 177) kurucularından oluşmaktadır. *ak* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *hürey* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır.

Tuva Türkçesinde *ak-hürey* at donu vücudu açık kızılımsı kahverengi veya tamamen parlak kahverengi; kuruğu ve yelesi kırmızı ve karayağız arasında daha koyu renkte olan atı ifade etmek için kullanılır (bk. 1.2.1. *ak-bora*).

1.5.2. *şilgi-hürey* [шилги-хүрөң]: *şilgi-hürey* “kızıl kahve, kızılımsı kahverengi” birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *şilgi* “kırmızılımsı-kızıl (bir atın, bir ineğin rengi hakkında)” (TuvRS 573), “al, al-sarı (at donu, inek rengi)” (TW 264) ve *hürey* “kahverengi, kızılımsı kahverengi” (TuvRS 498), “kestane rengi, kestane renginde, kahverengi” (TW 177) kurucularından oluşmaktadır. *şilgi* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *hürey* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır (bk. 1.15. *şilgi*).

1.6. *kara* [кара]: *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Söz konusu atın kıl renginin “kapkara, kara bir at donunun en koyusu” olmasıyla ayırt edici olduğu düşünülmelidir.

Bu sözcükbirimin tanıklanan art zamanlı görünümüne bakıldığında Sağol’un makalesinde belirttiği üzere Karahanlı sahasında DLT’de geçen *tüm kara at* “düz kara at” (Atalay, DLT-I 338-6) ifadesinde yer alan *kara* sözcükbirimi ilk olarak at donu anlamıyla kullanılmıştır (Sağol 1995, s. 135). Ercilasun-Akkoyunlu’nun birlikte hazırladıkları DLT yayımında aynı ifade *tum kara at* “kapkara (içinde başka renk olmayan) at” anlamıyla karşılanmıştır. Özellikle bu ifade de başta bulunan *tum* birimi “atların tek renkli olması” biçiminde yorumlanmıştır (Ercilasun-Akkoyunlu, DLT 170/146). Söz konusu birim Karahanlı Türkçesinden sonra Harezmi Türkçesi *kara* (Yüce, ME 163-3/4), Kıpçak Türkçesi *çara* “kara, siyah” (TA 14a/2), *çara at* “karayağız at” (DM 8a/15) ve Eski Anadolu Türkçesinde *kara* (DK-I 84-1) biçiminde metinlerde tanıklanmaktadır.

Bu at donunun Tuva Türkçesindeki görünümlerinden biri de *kara a ʔ* birleşik sözcüğüdür. Bu sıfat tamlaması yapısındaki birleşik sözcük *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” ve *a ʔ* “at” (TuvRS 79) kurucularından oluşmaktadır.

Çalışmamızda *kara* biriminin yapısında yer aldığı 6 alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *das kara*, *kaldar-kara*, *kuskun kara*, *kuu-kara*, *melder (kaldar)-kara* ve *sargıl-kara*’dır.

1.6.1. *das kara* [дас кара]: Tuva Türkçesinde *kara* sözcükbiriminin dâhil olduğu *das kara* yapısı at donu olarak kullanılmaktadır. Kaynaklarda *das* birimi *das kara* (TSTY-I 400, TS 134) yapısına atıfta bulunarak gösterilmekte ve bahsi geçen yapıya “kapkara, simsiyah” anlamı verilmektedir. TS’de *das* sözcükbiriminin etimolojisi için Eski Türkçede *taz* “çok renkli, karışık renkli, alaca” biçimine gönderme yapılmıştır (TW 134). Pekiştirme işlevindeki *das* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kara* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. Bu at donu Tuva Türkçesinde “donuk kapkara, donuk karayağız” atı tanımlamak için kullanılır.

1.6.2. *kaldar-kara* [калдар-кара]: *kara* biriminin içinde yer aldığı bir at donu adı da *kaldar-kara* yapısıdır. Bu sıfat tamlaması yapısındaki birleşik sözcük *kaldar* “burunda, bacaklarda ve kasıklarda sarımsı kahverengi bölgeler bulunan doru (atların rengi hakkında); koyu ve bronz renk (evcil hayvanların rengi hakkında)” (TuvRS 222) ve *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. TSTY-II’de *kaldar* sözcükbirimi ile ilgili “1. kasıklarında kızıl-sarı kıllı kara (köpek hakkında) 2. köpek (kişiyi yerme) 3. kirli, leke” (TSTY-II 51) anlamları verilmiştir. Bu anlamlara bakıldığında bu sözcükbirimin atlar için kullanılmadığı görülmektedir.

Darja *kaldar-kara* donunu Rusça *karakoviy* [караковый] (Darja 2014: fotoğraflar kısmı) ile karşılamıştır. At donlarıyla ilgili olarak Darja devamlı surette Vladimira Dalya’nın³ çalışmasından hareketle donların özelliklerini açıklamaya çalışmıştır. Dalya’nın çalışması incelendiğinde söz konusu at donu “atın tüm vücudu, yelesi ve kuyruğu karadır; ancak yüzünde, göz çevresinde ve kasıklarında belirgin kahverengi (veya kırmızı / altın sarısı) bölgelerin varlığı ile *melder (kaldar)* [мухортому]dan farklıdır.” (TSJVYa-II 1881, s. 90) şeklinde tanımlanmıştır. Bu at donu “koyu doru veya koyu kahverengi doru” biçiminde Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Bu at, kendisinden daha açık olan *melder (kaldar)*’a benzerlik göstermektedir, ancak kahverengi (veya kırmızı / altın sarısı) bölgeleri bu atın daha geniştir (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).

Bu at donunun adlandırması tahlil edildiğinde MTs.’de örnek verilen *haltar mori* “beyaz göğüslü ve beyazımsı burunlu doru at” ve *har-a haltar mori* “beyaz burunlu siyah at” örneklerinin içinde ikincisi Tuva Türkçesinde de karşımıza çıkan *kaldar-kara* yapısıyla aynı niteliktedir. Moğolca kökenli bu sözcükbirim, Tuva Türkçesinde söz başında *h-* > *k-* ve söz ortasında da *-t-* > *-d-* değişmesiyle görülmektedir (bk. 1.10. *melder (kaldar)*).

3 Adı atfı yapılan eserinde bu şekilde geçmektedir, ancak birçok çalışmada Vladimir Dal veya Vladimir Dal’ şeklinde verilmiştir.

1.6.3. *kuskun kara* [күскун кара]: *kuskun kara* birleşik sözcüğü de at donu olarak Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu sıfat tamlaması yapısındaki birleşik sözcük *kuskun* “kuzgun” (TuvRS 267, TS 210) ve *kara* kurucularından oluşmaktadır.

kuskun kara birleşik yapısı Türkiye Türkçesine “kuzgun gibi karayağız, kara karga rengi gibi karayağız” olarak aktarılabilir. Ayrıca “karganın kanat renginin (parlak) tonu” bu at donunun diğer donlardan ayırt edici noktasıdır.

1.6.4. *kuu-kara* [куу-кара]: *kuu-kara* birleşik sözcüğü at donu olarak Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu sıfat tamlaması yapısındaki birleşik sözcük, *kuu* “kuğu” (TW 211), *kuu* “1. kuğu 2. kuğu rengi” (TTS 73) ve *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) kurucularından oluşmaktadır. *kuu* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kara* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır.

Kül rengi kara bir atı ifade eder. Bu atın kıl köklerinin belirli bir kül, koyu kahverengi tonu vardır, donun rengi ise biraz daha az doygundur (Mandan-Oolovna 2017, s. 442).

1.6.5. *melder (kaldar)-kara* [мелдер (калдар)-кара]: *melder (kaldar)-kara* birleşik sözcüğü at donu olarak Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu sıfat tamlaması yapısındaki birleşik sözcük, *melder* veya (*kaldar*) ve *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) kurucularından oluşmaktadır. *melder* veya (*kaldar*) sözcükbirimleri, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kara* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. Burunda, bacaklarda ve kasıklarda sarımsı kahverengi bölgeler bulunan koyu doru olan atların rengini ifade eder (Darja 2014: fotoğraflar kısmı), (bk. 1.10. *melder (kaldar)*).

1.6.6. *sargıl-kara* [Саргыл-кара]: *sargıl-kara* birleşik sözcüğü at donu olarak Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu sıfat tamlaması yapısındaki birleşik sözcük, *sargıl* “sarımsı, kırmızımsı” (TuvRS 369), “kırmızımsı, sarımsı, açık, kahverengi” (TSTY-II 645) ve *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) kurucularından oluşmaktadır. *sargıl* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kara* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. Ölmez’in çalışmasında *sargıl* maddesi kayıtlı değildir, ancak *sargıldır* “sarımtrak, sarışın” sözcükbiriminin etimolojisini *sarığ+ıldır* biçiminde düşünmektedir. (TW 244). Muhtemelen *sargıl* sözcükbirimi *sargıldır*’ın kısalmış şeklidir.

Açık karayağız bir at veya don rengi karayağız olan attır. Aynı zamanda yelesi, kuyruğu ve uzuvları da kara renktedir ve bu atın vücudundaki siyah kılların uçları kırmızımsıdır (Mandan-Oolovna 2017, s. 442).

1.7. *kır* [кыр]: Bu at donu *kır II* “1. demir kır 2. ak yeveli ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 278) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *kır* sözcükbirimi at donu anlamıyla

yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donu özellikle ak ve kırmızı olmak üzere karışık bir kıl rengine sahiptir. Bu dona sahip atlar ya gri, boz, siyah kuyruklu ve yeleli ya da vücudu koyu, ancak beyazımsı kuyruklu (atın kendisi koyudur) olurlar. Koyu bir at donudur (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).⁴

kır sözcükbiriminin tanıklanan art zamanlı görünümüne bakıldığında Sağol'un söz konusu makalesinde belirttiği üzere Karahanlı sahasında DLT'de geçen *kır at*: “kır renkli at” (DLT-I 324-22) ifadesinde yer alan *kır* sözcükbirimi ilk olarak at donu anlamıyla kullanılmıştır. Sağol, Kâşgarlı Mahmud'un eserinde geçen *kır* sözcükbiriminin Arapça karşılığı olarak söz konusu eserde *semend* sözcükbiriminin verildiğini ve *kır* sözcükbiriminin “demir kır donlu (at), boz (at)” olarak değerlendirilebileceğini belirtir (Sağol 1995, s. 136). Karahanlı Türkçesinden sonra Kıpçak Türkçesinde *kır at* “kır at” (*Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye Çevirmesi* 198)⁵ biçimi söz konusu metinde tanıklanmaktadır. Sağol'un belirttiği üzere Tuhfe'de *kır* sözcükbirimi *temir boz* ile birlikte alınmış ve bunun da “koyu kır, demir kır veya boz (at)” şeklinde yorumlanabileceği söz konusu edilmiştir (Sağol 1995, s. 136). Ayrıca bk. *kır* (ED 641b(2)).

Çalışmamızda *kara* biriminin yapısında yer aldığı dört alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *ak-kır*, *kızıl-kır*, *kök-kır* ve *sarıg-kır*'dir.

1.7.1. *ak-kır* [ак-кыр]: *ak-kır* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *ak* “beyaz, ak” (TuvRS 49) ve *kır II* “1. demir kır 2. ak yeleli ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 278) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *ak* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kır* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *ak-kır* at donu adı “açık kır” olarak değerlendirilebilir. Bu at donu “açık kır, açık demir kır” atı tanımladığı düşünülebilir (bk. 1.2.1. *ak-bora*).

1.7.2. *kızıl-kır* [кызыл-кыр]: *kızıl-kır* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kızıl* “kırmızı” (TuvRS 274) ve *kır II* “1. demir kır 2. ak yeleli ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 278) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kızıl* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kır* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kızıl-kır* at donu adı “kızıl kır, kızıl demir kır” olarak değerlendirilebilir (bk. 1.3.3. *kızıl (kışıl)-dorug*).

1.7.3. *kök-kır* [көк-кыр]: *kök-kır* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kök* “1. mavi 2. yeşil (çim hakkında) 3. gri saç 4. gri, boz” (TuvRS 257) ve *kır II* “1. demir kır 2. ak yeleli ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 278) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. Ölmez'in çalışmasında aynı sözcükbirim şöyle işaretlenmiştir: *kök* “mavi; yeşil, yeşillik, çim; olmamış; kır, kırılmış, ak; boz, kül rengi”

4 Bu açıklamalar bahsi geçen kaynaktan V. Dalya'ya atfen verilmiştir, ancak Dalya'da bu bilgiler mevcut değildir. Büyük ihtimalle atın donu ile ilgili açıklamalar V. Darja'ya aittir.

5 Söz konusu eser görülmemiştir. Sağol'un tanıkladığı bir çalışmadır.

(TW 206-207). Bu at donunun yapısı incelendiğinde *kök* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kır* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kök-kır* at donu adı “gök kır, gök demir kır” olarak değerlendirilebilir (bk. 1.2.3. *kök-bora*).

1.7.4. sarıg-kır [сарыг-кыр]: *sarıg-kır* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) ve *kır II* “1. demir kır 2. ak yelesi ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 278) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *sarıg* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kır* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *sarıg-kır* at donu adı “sarımsı kır” olarak düşünülebilir (bk. 1.13. *sarıg*).

1.8. kula [күла]: Bu at donu *kula* “kula (at hakkında)” (TuvRS 263) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *kula* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donu için “siyah yelesi ve kuyruklu açık kestane” atları gösterdiği düşünülebilir. Bu dona sahip atın vücudunun rengi soluk kırmızımsı, karın kısmı ise açıktır. Yelesi, kuyruğu ve bacaklarının alt kısımları siyahtır, ancak çoğu zaman tamamen değildir ve renkleri genellikle kirlidir (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).

Bu sözcükbirimin tanımlanan art zamanlı görünümüne bakıldığında Sağol’un çalışmasında belirttiği üzere Eski Türkçe döneminden itibaren bu at donu tanımlanmaktadır: ETY *qula* “kula rengi” (ETY 845). Daha sonra bu at donu DLT’de *kula* “kula renkli at” (Atalay, DLT-III 233-9), *qola* “russet (horse color)” (CTD-III 141) biçiminde işaretlenir. Sağol, Kâşgarlı Mahmud’un eserinde geçen *kula* sözcükbiriminin “kızıl ile boz arası donlu at”ı gösterdiğini düşünmektedir (Sağol 1995, s. 138). Karahanlı Türkçesinden sonra Kıpçak Türkçesinde *kula (I)* “koyu kahverengi, siyahla karışık sarı” (KTS 162), *kula* “siyahla karışık sarı (at rengi)” (TA 14a/5).

Bu sözcükbirim Moğol dillerinde de tanımlanmaktadır: Halhaca ve Kalmukça *xul*, Buryatça ve Dagurca *xula* “kula” (ESMY-III 66). MTs.’de *hula / hul* “kula, açık kahve renkli; esmer, koyu kumral, doru; omurga boyunca kara çizgileri olan, kuyruk ve yelesi kara at” biçiminde kayıtlıdır (MTs. 1158). ED’de *kula*: sözcükbiriminin Moğolcaya alıntılındığına işaret edilmiştir (ED 617a).

Çalışmamızda *kara* biriminin yapısında yer aldığı iki alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *ak-kula* ve *kara-kula*’dır.

1.8.1. ak-kula [ак-күла]: *ak-kula* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *ak* “beyaz, ak” (TuvRS 49) ve *kula* “kula (at hakkında)” (TuvRS 263) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *ak* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kula* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *ak-kula* at donu adı “açık kula” olarak değerlendirilebilir (bk. 1.2.1. *ak-bora*).

1.8.2. *kara-kula* [кара-кула]: *kara-kula* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) ve *kula* “kula (at hakkında)” (TuvRS 263) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kara* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *kula* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kara-kula* at donu adı “koyu kula” olarak değerlendirilebilir (bk. 1.6. *kara*).

1.9. *maŋgan-ak* [маңган-ак]: *maŋgan-ak* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *maŋgan* “bembeyaz, tamamen beyaz” (TuvRS 288), “çok beyaz, apak, çok (beyaz hakkında)” (TSTY-II 330) ve *ak* “beyaz, ak” (TuvRS 49) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *maŋgan* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *ak* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *maŋgan-ak* at donu adı “albino, tamamen beyaz olan” atlara denir. Tuvalılar bu atları *maŋgan ak* diye çağırılmaktadır (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).

Bu yapının birinci birimi olan *maŋgan* sözcükbirimi Moğolca *manghan / manhan* “alında akma olan at, kaşka at” biçimiyle ilişkilidir (MTs. 646). Moğolca sözcükbirimin Tuvacaya alıntılanmış hâlidir.

1.10. *melder (kaldar)* [мелдер (калдар)]: Bu at donu *melder* “bir atın donunda sarımsı işaretler bulunan doru (atlar hakkında)” (TuvRS 292) veya (*kaldar*) “burunda, bacaklarda ve kasıklarda sarımsı kahverengi bölgeler bulunan doru (atların rengi hakkında); koyu ve bronz renk (evcil hayvanların rengi hakkında)” (TuvRS 222) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. Darja, bu at donunun Rusçasını *muhortaya (karakovaya)* [мухортая (караковая)] (Darja 2014: fotoğraflar kısmı) biçiminde vermiştir.

melder sözcüğünün Rusça karşılığı olan *muhortıy* [мухортый] “burunda, bacaklarda ve kasıklarda sarımsı kahverengi bölgeler bulunan doru” (TSJVYa-II 1881, s. 370); *kaldar* sözcüğünün Rusça karşılığı olan *karakovıy* [караковый] ise “yüzünde ve kasıklarında belirgin kahverengi (veya kırmızı / altın sarısı) bölgelerin varlığı ile neredeyse karayağız doru, daha koyu doru” olarak tanımlanmıştır (TSJVYa-II 1881, s. 90). Ayrıca *karakovıy* [караковый]’ın daha açık *melder (kaldar)* [мухортому]a benzediği, ancak kahverengi (veya kırmızı / altın sarısı) bölgelerinin daha geniş olduğu belirtilmiştir (TSJVYa-II 1881, s. 90).

Yalın yapıdaki *melder* veya *kaldar* sözcükbirimleri bu at donunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu at donunun adlandırması tahlil edildiğinde birinci birim olan *melder*’in kökeni⁶ ile ilgili şimdilik açıklama yapmak mümkün olmamaktayken ikinci birim olan *kaldar*’ın Moğolcadan alıntılandığı görülmektedir. Bu sözcükbirimin Moğolcadaki görünümü şöyledir: *haltar* “alaca, benekli, lekeli, noktalı; beyaz burunlu (hayvan)” (MTs. 1090). Ayrıca Bayarma Khabtagaeva, Tuva Türkçesi *kaldar* “bay (horse)” sözcükbiriminin Moğolca **kaltar* < *qa(ra)+ltAr* (NN 36) [Klasik öncesi Moğolca dökümanlarda *qaltar*; Edebî Moğolcada

6 Bu sözcükbirimin kökeni ile ilgili tartışmalar için bk. ESTY-IV 99-101. Söz konusu kaynaktaki birtakım fikirler ortaya atılsa da sonuç olarak kökenin şimdilik belirsiz olduğu vurgulanmaktadır.

qaltar “variegated, spotted, blemished; have a white muzzle” < *qar-a* ‘black, dark, obscure*’: Halhaca; Buryatça *xaltar*, Kalmukça *xaltr* ← Turkic] sözcükbiriminden geldiğini varsaymaktadır (Khabtagaeva 2009, s. 99). Görüldüğü gibi Moğolca kökenli bu sözcükbirim, Tuva Türkçesinde söz başında *h-* > *k-* ve söz ortasında da *-t-* > *-d-* değişmesiyle görülmektedir.

1.11. *oy* [oñ]: Bu at donu *oy III* “siyah kuyruklu ve yeveli açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *oy* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donu için “fare rengi, gri (hayvanların rengi hakkında) veya mavi, kül rengi”; “...renk, don, don olarak bir fareye benzer; yani mavi, kül rengi; sırt boyunca yelesi, kuyruğu ve kemeri siyah” olan atı gösterdiği düşünülebilir (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).

oy birimi art zamanlı olarak incelendiğinde ilk defa Kâşgarlı’nın eserinde bu sözcükbirimin geçtiği görülmektedir: *oy at* “yağız at” (Atalay DLT-I 49-28). Söz konusu sözcükbirim Harezmi Türkçesi dönemi metinlerinde de geçmektedir: *oy* “karayla kırmızı arasında bir at donu” (İM 54). Daha sonrasında Kıpçak Türkçesinde *oy* “kül rengi” (TA 14a/5) biçimi tanımlanmaktadır. Ayrıca bk. *o:y* (ED 266a(2)).

Çalışmamızda *oy* biriminin yapısında yer aldığı 3 alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *ak-oy*, *kara-oy* ve *küske-oy* (*sarıg-oy*)’dur.

1.11.1. *ak-oy* [ak-oñ]: *ak-oy* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *ak* “beyaz, ak” (TuvRS 49) ve *oy III* “siyah kuyruklu ve yeveli açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *ak* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *oy* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *ak-oy* at donu adı “açık fare rengi, açık gri veya açık kül rengi” olan atları ifade etmek için kullanılır (Darja 2014: fotoğraflar kısmı), (bk. 1.2.1. *ak-bora*).

1.11.2. *kara-oy* [kapa-oñ]: *kara-oy* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) ve *oy III* “siyah kuyruklu ve yeveli açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kara* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *oy* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kara-oy* at donu adı “koyu fare rengi, koyu gri veya koyu kül rengi” olan atları ifade etmek için kullanılır (Darja 2014: fotoğraflar kısmı), (bk. 1.6. *kara*).

1.11.3. *küske-oy* (*sarıg-oy*) [kүске-ой (сарыг-оñ): *küske-oy* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *küske* “fare” (TuvRS 269) ve *oy III* “siyah kuyruklu ve yeveli açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *küske* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *oy* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde

kurucu olarak yer almaktadır. *küske-oy* at donu adı “kıl diplerinde koyu ve uçlarında sarı olan bir orman faresinin rengi” olarak değerlendirilebilir (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).

İkinci adlandırma da *sarıg-oy*'dur. Bu birleşik sözcük sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) ve *oy III* “siyah kuyruklu ve yelesi açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *sarıg* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *oy* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır (bk. 1.11. *oy*, 1.13. *sarıg*).

1.12. öle [өле]: Bu at donu *öle* “gri (atın rengi hakkında) 2. gri saçlı 3. zom olmuş (sarhoş hakkında)” (TuvRS 335), *öle* “kır (at donu için); ak, kır, ağarmış, kırlanmış” (TW 232) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *öle* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donu için “kır, gri” atı gösterdiği düşünülebilir. Bu don, beyazımsı tonla kül rengine yakın bir karışım göstermektedir (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).

1.13. sarıg [сарыг]: Bu at donu *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *sarıg* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donu için “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı” atı gösterdiği düşünülebilir. Vücudu sarımsı, ancak yelesi ve kuyruğu ya açık ya da siyah olan atları ifade etmektedir.

sarıg sözlük birimi tarihî Türk lehçeleri metinlerinde Eski Türkçeden itibaren işaretlenmektedir. Bugünkü bilgilerimize göre bu sözcükbirim ilk defa Irk Bitig'de geçmektedir: *sarıg* “sarı” (Tekin, IB 11). Bu sözcükbirim Harezmi Türkçesi *sarıg* “sarı” (Yüce, ME 162-7); Kıpçak Türkçesinde *şaru* “sarı” (TA 14a/3), *şarı at* “sarı at” (DM 8b/2) biçiminde metinlerde tanıklanmaktadır. Ayrıca bk. *sarıg* (ED 848a).

Çalışmamızda *sarıg* biriminin yapısında yer aldığı iki alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *oy-sarıg* ve *öle-sarıg*'dir.

1.13.1. oy-sarıg [ой-сарыг]: *oy-sarıg* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *oy III* “siyah kuyruklu ve yelesi açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) ve *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *oy* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *sarıg* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *oy-sarıg* at donu adı “vücudu açık kırmızı, ancak kuyruğu ve yelesi siyah olan atları ifade etmek için kullanılır. Sarı ile turuncunun karışımı, sarımsı, sarıya yakın farklı tonlardaki atları ifade eder; ancak bu atların yelesi ve kuyruğu ya siyah ya da koyu kahverengi ve neredeyse her zaman bir kemere sahiptir (TSJVYa-I 142), (bk. 1.11. *oy*).

1.13.2. öle-sarıg [өле-сарыг]: *öle-sarıg* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *öle* “gri (atın rengi hakkında) 2. gri saçlı 3. zom olmuş (sarhoş hakkında)” (TuvRS 335), *öle* “kır (at donu için); ak, kır, ağarmış, kırlanmış” (TW 232) ve *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *öle* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *sarıg* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *öle-sarıg* at donu adı “kır sarı, gri sarı” olarak değerlendirilebilir.

1.14. şavıdar [шавыдар]: Bu at donu adlandırması *şavıdar* “ak yelesi ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 562) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *şavıdar* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donunun özelliği “sırt boyunca aynı veya daha açık, bazen koyu renkli bir kuşağa (kemere) sahip kırmızı at” olmasıdır.

şavıdar sözcükbirimi Moğolcadan (< Moğolca *çabıdar* “ak kuyruk ve yelesi konur (at)” (MTs. 213)) alıntılanmıştır. Moğolca biçim ESMY-I’de *ĀBIDAR* [**çabi-* (kr. çayi-) -dar] biçimiyle kayıtlıdır. Aynı kaynaktan Halhaca *çavьдар*, Buryatça *çабидар*, Kalmukça *çəвдp* “ak kuyruk ve yelesi konur (iğdiş, aygır hakkında)” (ESMY-I 127) biçimleri de sunulmuştur. Moğolcadan alıntı bu biçimi Tuva Türkçesinde söz başında *ts-* (*ḡ-*) > *ḡ-*, iç seste *-b-* > *-v-* değişikliğiyle görülmektedir.

1.15. şilgi [шилги]: Bu at donu *şilgi* “kırmızımsı-kızıl (bir atın, bir ineğin rengi hakkında)” (TuvRS 573), “al, al-sarı (at donu, inek rengi)” (TW 264) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *şilgi* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu at donu “kızıl, kırmızımsı-kızıl” karşılığındadır. Atın bütün vücudu (bacaklardan yelesi ve kuyruğuna kadar) aynı al renktedir.

Ölmez, *şilgi* biçiminin kökeni için *şildey* “açık, duru; sulu” (TW 264) sözcükbirimine gönderimde bulunmaktadır. Ancak biz *şilgi* sözcükbirimini Ölmez’in bahsettiği gibi *şildey* sözcükbirimi ile ilişkili görmemekteyiz. Bize göre *şilgi* birimi DLT’de karşımıza çıkan *çilgü* sözcükbirimiyle bağlantılıdır: *çilgü at* “al at” (Atalay, DLT-I 430). Sağol bu sözcükbirim için DLT’deki Arapça açıklamasından hareketle “kestane renkli at” karşılığını uygun bulmakta ve bu sözcükbirimin *çil*’in türemiş şekli olduğunu belirtmektedir (Sağol 1995, s. 134). Ancak DLT’de geçen *çil* sözcükbirimi (*çil* “bere, döğmek yüzünden deri üzerinde olan iz” [Atalay, DLT-I 336-19, DLT-III 134-8), *çil* “çirkinlik, çil (Oğuzca) (Atalay, DLT-III 134-7)] ise sözcük anlamı açısından at donu manasında değildir. Sağol’un da belirttiği üzere bu sözcükbirim her ne kadar at donu ile ilişkili olarak Kâşgarlı Mahmud’un eserinde kullanılsa da Eski Anadolu Türkçesinde *çil* “bir at cinsi” (Baytar-name: 32)⁷ (Sağol 1995, s. 134) ve Kıpçak Türkçesinde *çil* “at tonlarından konur renk” (KTS 51) biçiminde at donu manasıyla tanıklanmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde kaydedilen *çil* sözcükbirimi Sağol’un notlandırmasına göre aslında bir at cinsini değil, at donunu göstermektedir. Görüldüğü gibi *çil* sözcükbirimi Türkçenin tarihî seyri içerisinde sadece Eski Anadolu ve Kıpçak Türkçesinde tanıklanmaktadır. Öte yandan

7 Bahsi geçen kaynak görülmemiştir. Sağol tarafından tanıklanmıştır.

çağdaş Sibirya Türk lehçeleri içerisinde Hakas Türkçesinde *çil* (III) “uçan, uçar (at)” (HTs. 97) sözcükbirimi at donu anlamının dışında bir at cinsi olarak kullanılmıştır.

çilgü sözcükbirimi ise Türkçenin tarihî seyri içerisinde sadece Karahanlı Türkçesinde tanıklanmaktadır.

DLT’deki *çilgü at* “al at” (Atalay, DLT-I 430) yapısındaki *çilgü* sözcükbirimini Tuva Türkçesinde söz başında *ç-* > *ş-*⁸, son seste *-ü* > *-i* değişikliğiyle görmekteyiz.

Çalışmamızda *şilgi* biriminin yapısında yer aldığı dört alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *hürey-şilgi*, *kır-şilgi*, *kızıl-şilgi* (*kıskıl*) ve *sarıg-şilgi*’dir.

1.15.1. *hürey-şilgi* [хүрен-шилги]: *hürey-şilgi* “kahverengi-kızıl / [morumsu kırmızıya çalan koyu kahverengimsi renk] veya kestane rengi [çok koyu bir kızıl renk]” birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *hürey* “kahverengi, kızılımsı kahverengi” (TuvRS 498), “kestane rengi, kestane renginde, kahverengi” (TW 177) ve *şilgi* “kırmızımsı-kızıl (bir atın, bir ineğin rengi hakkında)” (TuvRS 573), “al, al-sarı (at donu, inek rengi)” (TW 264) kurucularından oluşmaktadır. *şilgi* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *hürey* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır (bk. 1.5. *hürey*).

1.15.2. *kır-şilgi* [кыр-шилги]: *kır-şilgi* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kır II* “1. demir kır 2. ak yeleli ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 278) ve *şilgi* “kırmızımsı-kızıl (bir atın, bir ineğin rengi hakkında)” (TuvRS 573), “al, al-sarı (at donu, inek rengi)” (TW 264) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kır* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şilgi* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kır-şilgi* at donu adı “kır kızılı, kır al-sarı” olarak değerlendirilebilir. *kır-şilgi* at donu adını Türkiye Türkçesine “demir kır kızıl, demir kır kırmızımsı-kızıl” olarak aktarabilir (bk. 1.7. *kır*).

1.15.3. *kızıl-şilgi* (kıskıl) [кызыл-шилги (кысқыл)]: *kızıl-şilgi* (*kıskıl*) birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kızıl* “kırmızı” (TuvRS 274) ve *şilgi* “kırmızımsı-kızıl (bir atın, bir ineğin rengi hakkında)” (TuvRS 573), “al, al-sarı (at donu, inek rengi)” (TW 264) veya (*kıskıl*) “kırmızı (atın rengi hakkında)” (TuvRS 280) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kızıl* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şilgi* (*kıskıl*) sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. Bu at donu “kırmızımsı-kızıl” biçiminde düşünülebilir (bk. 1.3.3. *kızıl* (*kıskıl*)-*dorug*).

1.15.4. *sarıg-şilgi* [сарыг-шилги]: *sarıg-şilgi* “açık kızıl” birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *sarıg* “açık kuyruklu ve yeleli sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) ve *şilgi* “kırmızımsı-kızıl (bir atın, bir ineğin rengi hakkında)” (TuvRS

8 Benzer ses değişiklikleri için DLT *çap-* > Tuva Türkçesi *şap-* “hücum etmek, vurmak” (TW 259); DLT *çig* > Tuva Türkçesi *şık* “nem, çiy, rutubet; çayır” (TW 261).

573), “al, al-sarı (at donu, inek rengi)” (TW 264) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *sarıg* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şilgi* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. Bu at donu “açık kızıl” atlar için kullanılır. Ayrıca, bu atlara ayaklarının sarı olması sebebiyle sarı ayaklı [ayakları sarı olan at için]” denilmektedir (bk. 1.13. *sarıg*).

1.16. *şokar* [шокар]: Bu at donu *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *şokar* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır.

Darja çalışmasında *şokar* at donu için Rusça *çubaraya* [чубарая] karşılığını vermiştir ve bu sözcükbirimin açıklamasını da Vladimira Dalya’nın çalışmasından hareketle yapmıştır. Söz konusu eserde geçen *çubaraya* [чубарая] at donu “kısa tüylü karışık, kirli yünlü; açık tüy üzerinde küçük (koyu) lekelerle sahip olan atları ifade eder. Genel olarak ya gri ya da siyah; ama bu siyahın kızılımsı özelliği olur, (ilave bir ton olarak) tüyün gri veya siyahla karışmış hâlini temsil eder.” (TSJVYa-IV 629) biçiminde geçmektedir.

Ölmez sözlüğünde *şokar* birimini “karışık, alaca, ala renkli” anlamı ile karşılamaktadır. Buna ek olarak söz konusu biçimin Moğolca *çokur*, *çoukur* (L 199 b, 199 a) sözcükbiriminden geldiği bilgisini vermektedir. MTs.’deki kaydıyla *çouhur* / *çooxor* / *şōhor* [= *çohur*] sözcükbirimi “renk renk, alaca, benekli, desenli, noktalı, lekeli; çiçek bozuğu, çopur” anlamlarına gelmektedir (MTs. 263).

ESMY-I’deki ÇOQUR madde başında “rengârenk, alaca, benekli” anlamlarıyla Halhaca *çooxor*, Kalmukça *çooxp* ve Buryatça *çooxor* ve Dagurcada *çōxor* (*çōkop*) biçimleri sıralanmıştır. Bu çalışmada, *çouqur* sözcükbiriminin **çowqur*’dan geldiği varsayılmakta ve daha sonra gelişiminin şöyle olduğu düşünülmektedir: **çowqur* > *çouqur* > *çouqur* (ESMY-I 151). Ayrıca, aynı kaynaktan Mançuca *çoxoro* “alaca, rengârenk” ve Eski Türkçe *çouqur* “alaca, benekli” biçimlerine gönderimde bulunulmuştur (ESMY-I 151).

Çalışmamızda *şokar* biriminin yapısında yer aldığı dokuz alt sözcükbirim tespit edilmiştir. Bunlar *şokar* (*leopard*), *ala-şokar*, *hüreş-şokar*, *kara-şokar*, *kır-şokar*, *öle-şokar*, *sarıg-şokar*, *sıldıs-şokar* (*snejok*) ve *şaldıg-şokar*’dır.

1.16.1. *şokar* (*leopard*) [шокар (леопард)]: Bu at donu *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *şokar* (*leopard*) at donu “beyaz bir zemin üzerinde koyu lekeleri olan at”ı ifade eder.

1.16.2. *ala-şokar* [ала-шокар]: *ala-şokar* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *ala* I “1. alaca (hayvanların rengi hakkında) 2. çizgili; rengârenk” (TuvRS 51), *ala* “ala, alaca, karışık renkli” (TW 72) ve *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *ala* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir.

şokar sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *ala-şokar* at donu adı “rengârenk alacalı” olarak değerlendirilebilir.

1.16.3. *hürey-şokar* [хүрей-шокар]: *hürey-şokar* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *hürey* “kahverengi, kızılımsı kahverengi” (TuvRS 498), “kestane rengi, kestane renginde, kahverengi” (TW 177) ve *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *hürey* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şokar* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *hürey-şokar* at donu adı “daha açık bir zemin üzerinde kahverengi noktaları / lekeleri olan at”ı ifade eder (bk. 1.5. *hürey*).

1.16.4. *kara-şokar* [кара-шокар]: *kara-şokar* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kara* “karayağız (atın rengi hakkında)” (TuvRS 226) ve *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kara* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şokar* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kara-şokar* at donu adı “açık bir zemin üzerinde siyah noktaları / lekeleri olan at”ı ifade eder (bk. 1.6. *kara*).

1.16.5. *kır-şokar* [кыр-шокар]: *kır-şokar* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *kır II* “1. demir kır 2. ak yelesi ve kuyruklu açık kızıl (at rengi hakkında)” (TuvRS 278) ve *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *kır* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şokar* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *kır-şokar* at donu adını Türkiye Türkçesine “kır alaca, demir kır alaca(lı) at” olarak aktarabiliriz (bk. 1.7. *kır*).

1.16.6. *öle-şokar* [өле-шокар]: *öle-şokar* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *öle* “gri (atın rengi hakkında) 2. gri saçlı 3. zom olmuş (sarhoş hakkında)” (TuvRS 335), *öle* “kır (at donu için); ak, kır, ağarmış, kırlanmış” (TW 232) ve *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *öle* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şokar* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *öle-şokar* at donu adı “daha açık bir zemin üzerinde gri noktaları / lekeleri olan at”ı ifade eder.

1.16.7. *sarıg-şokar* [сарыг-шокар]: *sarıg-şokar* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369) ve *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *sarıg* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şokar* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *sarıg-şokar* at donu adı “aydınlık (açık) sarı lekeleri / noktaları olan at”ı ifade eder (bk. 1.13. *sarıg*).

1.16.8. *sıldıs-şokar (snejok)* [сылдыс-шокар (снежок)]: *sıldıs-şokar(snejok)* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *sıldıs* “yıldız” (TuvRS 397), (TW 248) ve *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *sıldıs* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şokar* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *sıldıs-şokar* at donu adı “koyu bir zemin üzerinde hafif noktaları / lekeleri olan at”ı ifade eder.

Birinci sözcükbirimin kökeni ile ilgili olarak, önce Räsänen [Yakut Türkçesi *sulus* (> Soyot Türkçesi *syldys*) (VEWT 210)] ve daha sonra da Ölmez Eski Türkçe *y-*’nin Tuva Türkçesi *s-* denklığı ile görülmesinin beklenen bir durum olmadığından bahsettikten sonra bu biçimin Yakutçanın ağzlarından geçmiş olabileceğini not düşmüştür (TW 266).

1.16.9. *şaldıg-şokar* [шалдыг-шокар]: *şaldıg-şokar* birleşik sözcüğü sıfat tamlaması yapısındadır. Bu birleşik sözcük *şaldıg* “?” ve *şokar* “1. rengârenk, alaca, benekli (...)” (TuvRS 577), *şokar* “karışık, alaca, ala renkli” (TW 266) sözcükbirimlerinden oluşmaktadır. *şaldıg* sözcükbirimi, kurucu olduğu yapıda bir sıfat tamlamasının niteleyen işlevini görmektedir. *şokar* sözcükbirimi ise aynı yapıda ad işlevinde kurucu olarak yer almaktadır. *şaldıg-şokar* at donu adı “*hürey-ala* donlu atın zebra benzer *şokar*lısına denir; kürek kemiklerini kaplayan koyu noktaları / lekeleri (kanatlı) olan at”ı ifade eder (Darja 2014: fotoğraflar kısmı).

1.17. *şirgil* [шыргыл]: Bu at donu *şirgil* “pale, bay” (Khabtagaeva 2009, s. 237) sözcükbiriminden oluşmaktadır. *şirgil* sözcükbirimi at donu anlamıyla yalın yapıda Tuva Türkçesinde kullanılmaktadır. Bayarma Khabtagaeva, çalışmasında Tuva Türkçesindeki *şirgil* sözcükbiriminin Moğolca (Mongolic) **şirgal* < *sira*+*GAl* (NN 17) [Zhiyuan Yiyu’da *şirqal* [muri] “horse of sand colour”; Edebî Moğolca *siryal* ~ *şaryul* “bay (colour of horse)” < *sir-a* “yellow”; Halhaca; Buryatça *şargal*; Oyratça *şarxäl* ← Turkic **sārī*:] sözcükbiriminden geldiğini varsaymaktadır (Khabtagaeva 2009, s. 237).

1.18. *kula, hoor, oy-sarıg* [кула, хоор, ой-сарыг]:⁹ Bu maddede üç tane at donu adı yer almaktadır: *kula* “kula (at hakkında)” (TuvRS 263); *hoor I* “kahverengi (atın rengi hakkında)” (TuvRS 483), *hoor* “doru, açık sarı” (TW 171) ve *oy III* “siyah kuyruklu ve yelesi açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230) ve *sarıg* “açık kuyruklu ve yelesi sarımsı atlar (atların rengi hakkında)” (TuvRS 369). TuvRS’de bu üç at donu adı aynı anlamla karşılanmıştır (bk. 1.8. *kula*, 1.4. *hoor*, 1.11. *oy*, 1.13. *sarıg*).

Değerlendirme

Bu çalışmada Tuva Türkçesindeki at donu adlarının art ve eş zamanlı olarak incelenmesi sonucunda söz konusu sözcükbirimlerin anlam ve biçim özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma neticesinde elde edilen bulgular şunlardır:

9 Söz konusu maddede üç tane at donu adı yer aldığı için bu madde alfabetik sıralamanın dışında tutulmuştur.

1. 18 ana madde ve ana maddelerin altında alt maddelerde Tuva Türkçesine mahsus ad donları tedkik edilmiştir.
2. At donlarının adlandırılmasında çoğunlukla Tuva Türkçesi sözcüklere yer verilirken az sayıda Moğolca alıntı sözcükler de tespit edilmiştir: *huva, hüreñ, bora, kaldar, hoor, mañgan, şavıdar, şokar*.
3. Art zamanlı olarak bakıldığında bazı sözcükbirimlerin Türkçenin tarihî açısından tanıkların olsa da Tuva Türkçesindeki anlamının farklılaştığı tespit edilmiştir. Karahanlı Türkçesi *oy at* “yağız at” (Atalay DLT-I 49-28); Harezmi Türkçesi *oy* “kara ile kırmızı arasında bir at donu” (İM 54); Kıpçak Türkçesi *oy* “kül rengi” (TA 14a/5); Tuva Türkçesi *oy III* “siyah kuyruklu ve yeşil açık sarı (atların donu hakkında)” (TuvRS 315), *oy III* “kula, at rengi, at donu” (TW 230). Bu anlamsal değişiklik aynı biçimde bazen tamamen farklılaşmakta bazen de küçük ancak ayırt edici özellik göstermektedir.
4. Anlamsal çizginin dışında at donu adları biçimsel olarak tahlil edildiğinde yalnızca *hâlde* (*ala, bora, dorug, hoor, hüreñ, kara, kır, kula, melder, kaldar, oy, öle, sarıg, şavıdar, şilgi, şokar*) bulunanların dışında diğer biçimler sıfat tamlaması yapısında birleşik bir sözcük (*doralala, huvala, hüreñ-ala, karala, kara-oyala, kır-ala, oyala, sarala, şilgi-ala, ak-bora, kara-bora, kök-bora, sarıg-bora, kaldar-dorug, kara-dorug, kızıl (kışıl)-dorug, melder (kaldar)-dorug, ak-hüreñ, şilgi-hüreñ, das kara, kaldar-kara, kuskun kara, kuu-kara, melder (kaldar)-kara, sargıl-kara, ak-kır, kızıl-kır, kök-kır, sarıg-kır, ak-kula, kara-kula, mañgan-ak, ak-oy, kara-oy, küske-oy (sarıg-oy), oy-sarıg, öle-sarıg, hüreñ-şilgi, kır-şilgi, kızıl-şilgi (kışıl), sarıg-şilgi, ala-şokar, hüreñ-şokar, kara-şokar, kır-şokar, öle-şokar, sarıg-şokar, sıldıs-şokar (snejok), şaldıg-şokar*) olarak görev yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapısal olarak tespit edilen bu sözcüklerde birinci birimin niteleme, ikinci birimin de ad işlevinde kurucu olduğu tespit edilmiştir.
5. Toplumun kültürel yapısının at donlarının adlandırılmasında önemli bir araç olduğu ve Tuva toplumunda at donlarının farklarını tanımlamak için genelleştirmeden ziyade ayırıcı özelliğe dikkat çekildiği görülmüştür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Aptullah Battal. (1998). *İbni-Mühennâ lûgati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(İM)**
- Arikoğlu, E., Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(TTS)**
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford: Oxford University Press. **(ED)**
- Dankoff, R., Kelly, J. (1982-1984-1985). *Maḥmūd al-Kāşyarī: compendium of the Turkic dialects (Dīwān luyāt at-Türk)*, Edited and translated with introduction and indices by Robert Dankoff in collaboration with James Kelly, Part I (1982), Part II (1984), Part III (1985). Harvard: Harvard University Press. **(Dankoff-Kelly, CTD-I-II-III)**
- Darja, V. (2014). *Loşad' v traditsionnoy praktike Tuvintsev koçevnikov*. Kızıl: Tuvinskoe Knijnnoe İzdatel'stvo. [özellikle fotoğraflar kısmından istifade edilmiştir]
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(DK-I)**
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(DK-II)**
- Etimologičeskiy slovar' Mongol'skih yazıkov*. (2015). *Tom I, A-E*. Moskva. **(ESMY-I)**
- Etimologičeskiy slovar' Mongol'skih yazıkov*. (2018). *Tom III, Q-Z*. Moskva. **(ESMY-III)**
- Gürsoy-Naskali, E., Butanayev, V., İsina, A., Şahin, E., Şahin, L., Koç, A. (2007). *Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(HTs.)**
- Kâşgarlı Mahmud, *Divanü lûgat-it-Türk (Çeviri)*. (2013). (B. Atalay, Çev.). Birleştirilmiş birinci baskı (Cilt I-II-III). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(Atalay, DLT-I-II-III)**
- Kâşgarlı Mahmud, *Divanü lûgat-it-Türk (Dizin)*. (2013). (B. Atalay, Çev.). Birleştirilmiş birinci baskı (Cilt IV). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(Atalay, DLT-IV)**
- Kâşgarlı Mahmud, *Divânü lügâti-İ-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. (2015). (A. B. Ercilasun, Z. Akkoyunlu, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(Ercilasun-Akkoyunlu, DLT)**
- Khabtagaeva, B. (2009). *Mongolic elements in Tuvan*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Lessing, F. D. (2017). *Moğolca-Türkçe sözlük*. (G. Karaağaç, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(MTs.)**
- Mandan-Oolovna, K. E. (2017). Leksemi, oboznaçayuşçije masti loşadey v Tuvinskom yazıke. *Mir Nauki, Kul'turi, Obrazovaniya*, 6 (67), 441-443.
- Monguş, D. A. (2003). *Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka, Tom I, A-Y*. Novosibirsk: "Nauka". **(TSTY-I)**
- Monguş, D. A. (2011). *Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka, Tom II, K-S*. Novosibirsk: "Nauka". **(TSTY-II)**
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(ETY)**
- Ölmez, M. (2007). *Tuwinischer wortschatz (mit alttürkischen und mongolischen parallelen) [Tuvacanın sözvarlığı (Eski Türkçe ve Moğolca denklemleriyle)]*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. **(TW)**
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türkisprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. **(VEWT)**
- Sağol, G. (1995). Tarihî şivelerde at donları. E. Gürsoy-Naskali (Ed.), *Türk kültüründe at ve çağdaş atçılık kitabı* içinde (s. 126-146). İstanbul.
- Saxa tıln bihaarulaax ulaxan tıld'ita [Bol'şoy tolvoviy slovar' Yakutskogo yazıka]*. (2008). Tom V, K. Novosibirsk: "Nauka". **(STBUT-V)**
- Sponenberg, D. P., Bellone, R. (2017). *Equine color genetics* (4th edition). Hoboken: John Wiley & Sons Inc.
- Tatarintsev, B. İ. (2008). *Etimologičeskiy slovar' Tuvinskogo yazıka, Tom IV, M, N, O, Ö, P*. Novosibirsk: "Nauka". **(ESTY-IV)**

- Tekin, T. (2006). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(Tekin)**
- Tekin, T. (2017). *İrk bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(Tekin, IB)**
- Tenişev, E. R. (red.). (1968). *Tuvinsko-russkiy slovar* '. Moskva. **(TuvRS)**
- Toparlı, R., Çögenli, M. S., Yanık, N. H. (2000). *Kitâb-ı mecmû-ı tercümân-ı Türki ve Acemi ve Mugali*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(TA)**
- Toparlı, R. (2003). *Ed-dürretü'l-mudiyye fi'l lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(DM)**
- Toparlı, R., Vural, H., Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(KTS)**
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi. **(HATS)**
- Vladimira Dalya. (1880). *Tolkoviy slovar 'jivago velikoruskago yazıka*, Tom I, A-Z. S.-Peterburg'-Moskva. **(TSJVYa-I)**
- Vladimira Dalya. (1881). *Tolkoviy slovar 'jivago velikoruskago yazıka*, Tom II, İ-O. S.-Peterburg'-Moskva. **(TSJVYa-II)**
- Vladimira Dalya. (1882). *Tolkoviy slovar 'jivago velikoruskago yazıka*, Tom IV, P-V. S.-Peterburg'-Moskva. **(TSJVYa-IV)**
- Yılmaz, O. (2012). *Atlarda don, nişane ve yürütiüş*. Ankara: Veni Vidi Vici Yayınları.
- Yüce, N. (2014). Ebu'l-Ğāsım Cārullāh Maĥmūd Bin 'Omar Bin Muĥammed Bin Aĥmed Ez-Zamaĥşarī, El-Ĥvārizmī, *Mukaddimetü'l-edeb, Ĥvārizm Türkçesi ile tercümeli Şuşter nüshası*, (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. **(Yüce, ME)**